NAMN OCH BYGD

TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING

Årg. 95 · 2007

KUNGL.
GUSTAV ADOLFS AKADEMIEN
UPPSALA

Distribution
SWEDISH SCIENCE PRESS
UPPSALA

Runes and their secrets. Studies in runology. Edited by Marie Stoklund, Michael Lerche Nielsen, Bente Holmberg & Gillian Fellows-Jensen. 461 s. Copenhagen: Museum Tusculanum Press 2006. ISBN 87-635-0428-6.

Runforskning som vetenskap har inträtt i sitt femte århundrade, men som organiserat läroämne är det ungt. Det finns ingen runologisk utbildning, bara enstaka delkurser, och förutom Sven B. F. Janssons professur i ämnet (finansierad av Vitterhetsakademien)

1955–1966 har ämnet företrätts akademiskt endast genom enstaka, tidsbegränsade forskartjänster. Därför tjänar de runologiska publikationerna som ett slags utbildningskanaler och ett sätt att se hur disciplinen utvecklas som helhet. Främst gäller detta konferensrapporterna från de internationella symposierna om runor och runinskrifter som sedan ett par årtionden tillbaka äger rum vart femte år. Det är självklart angeläget att dessa rapporter inte dröjer alltför länge efter själva arrangemanget, och det började bra med att handlingarna från symposiet i Ann Arbor, Michigan 1980 publicerades redan 1981. Att symposierapporten från Sigtuna 1985 kom i tryck 1987 är också acceptabelt, men när symposiehandlingarna från Valdres, Norge 1990 publicerades 1994 kändes tidsgapet alltför långt och likaså när rapporten från symposiet i Göttingen, Tyskland 1995 kom 1998.

Det brukar sägas att den som väntar på något gott aldrig väntar för länge. På rapporten från det femte internationella symposiet om runor och runinskrifter, som ägde rum på Brandbjerg Højskole på Jylland i augusti 2000, fick vi i alla fall vänta i sex år. Ett problem med en så lång väntan är att bara 22 av de 35 föredragen som hölls vid symposiet ingår i rapporten. Det framgår inte om resten har refuserats av redaktionen eller dragits tillbaka av författaren, eventuellt (som i mitt eget fall) för att tryckas i annat sammanhang.

Man kan med en gång konstatera att Runes and their secrets inte innehållet mycket för namnspecialisten. Men eftersom runinskrifter utgör viktiga källor för onomastiken kan det ändå vara av intresse för läsarna av NoB att bli orienterade om symposierapportens innehåll. Uppsatserna i Runes and their secrets ställs upp alfabetiskt, men symposiet arrangerades utifrån fyra teman. Jag vill därför i denna recension redovisa bidragen utifrån sin tematiska tillhörighet.

Under temat The runic artefacts with the older runes hölls nio föredrag, varav fyra nu har publicerats.

Hans Frede Nielsen lägger ytterligare en bit i sitt stora pussel över språket i de tidigaste runinskrifterna (200–500), vilket han kallar *Early Runic*. Han konstaterar att konsonantismen däri är densamma som i urgermansk tid samt att de betonade vokalerna är nordvästgermanska men att de obetonade är ett förstadium till bara de nordiska språken. Värdefull är också hans fördjupade diskussion av att *a*-vokalism analogiskt har införts i pronomenformer och i *an*-stammar, de senare av intresse särskilt för namnforskare. Slutligen visar Nielsen att ordföljden äldst verkar ha varit subjekt-objekt-verb liksom i urindoeuropeiskan, vilket förstärker intrycket av att Early Runic ligger närmare urgermanskan än fornnordiskan. Kanske borde vi på svenska benämna språket i de äldre runinskrifterna *runska* (*tidig* resp. *sen*)?

Den runristade fotpallen från Fallward behandlas av en grupp tyskar ur arkeologisk och runologisk synvinkel. På undersidan finns en bildframställning av en hund som angriper ett hjortdjur. Inskriften **ksamella iguskaþi** tolkas som 'Fotpall. Hjortskadning (d.v.s. hjortjakt).' Sedan 2000 har mycket skrivits som gör denna tolkning föråldrad, bl.a. av Tineke Looijenga som tolkar inskriften som 'footstool of Alguskaþi', alltså som innehållande ett personnamn, något som avvisas i ett tillägg till uppsatsen. Det finns dock anledning att mer utförligt diskutera ett namntolkningsalternativ.

Terje Spurkland gör en nyttig genomgång av hur vi ska betrakta de stora språkförändringarna från och med synkopetiden till runnordiskan, utifrån beskrivningar av Michael Schulte och Ottar Grønvik. Spurkland varnar för att anta variationsfria språkstadier och för att knyta synkope- och omljudsprocesser alltför hårt till varandra.

Gaby Waxenberger utreder förekomsten av hur vissa fornengelska runor används för att beteckna främre vokal respektive palatal frikativa. Diskussionen föranleds främst av den s.k. idegranrunans problematiska representation. Waxenbergers översikt leder inte till några egentliga resultat.

Temat Runic writing confronted with Latin literacy and christianization lockade hela 15 föredragshållare, varav åtta återkommer i symposievolymen.

Lise Gjedssø Bertelsen diskuterar olika bildelements, särskild rundjurets och de s.k. maskernas, betydelser utifrån ristaren Öpes produktion och betonar kraftigt den kristna symboliken.

Alan Griffiths argumenterar för att de s.k. runnamnen tillkommit först under karolingisk tid och åtminstone delvis genom påverkan från motsvarande benämningar på de iriska oghamtecknen. Utgångspunkten är varken ny eller otänkbar, men han sopar bevisen för runbenämningarnas högre ålder under mattan. Begreppsrunorna på Gummarp- och framförallt Stentoftenstenen måste även av skeptiker tolkas som att runbenämningar redan var i bruk under åtminstone 600-talet.

Jan Ragnar Hagland beskriver fem mycket intressanta runpassager i dokument från mitten av 1500-talet skrivna av den danske hovmannnen Bent Bille, vilka visar en individuell och oväntad behärskning av runskrift.

Jørgen Steen Jensen föreslår att de s.k. runmynten från och med ca 1065 inte uppstått av nationalistiska skäl utan som led i *renovatio moneta*, det återkommande utbytet av tidigare mynt mot gällande.

Mindy MacLeod diskuterar användningen av bindrunor i de äldsta runinskrifterna. Plats- och tidsbesparing kan vara ett skäl, men genom jämförelse med romersk-germanska votivinskrifter från början av vår tideräkning kan hon visa att det också kan handla om en önskan att markera vissa ord i en text, däribland personnamn.

Bernd Neuner tar fasta på en idé av Aslak Liestøl om att den norska rundikten låter andra halvan av varje versrad utgå från utseendet på den aktuella runan. Neuner kompletterar Liestøls tre exempel med ytterligare några förslag, mer eller mindre trovärdigt. För att hypotesen skall kunna göras sannolik fordras naturligtvis att alla 16 halvverserna övertygande kan förklaras enligt samma princip.

Per Stille ger några smakprov ur Johan Bures handskrift Runaräfst, en 240-sidig fördjupning av hans stora »runtavla» från 1599–1600. Där framgår hur Bure resonerade om runinskrifter och språket i dem, vilket är av största värde både runologiskt och vetenskapshistoriskt. Man kan bara hoppas att Stilles utgåva av handskriften inte dröjer alltför länge.

Kristel Zilmer beskriver runinskrifternas kristna innehåll och drar en del, rätt vaga slutsatser, varav den mest intressanta kanske är att kyrkor inte nämns förrän efter missiontiden, eftersom de först då blivit riktigt viktiga. De tidigare, troligen mycket små kyrkorna som eventuellt var privatägda spelade mindre roll för ett ambulerande prästerskap. Antagandet om det sistnämnda är dock problematiskt.

Det tredje temat rubricerades The problem of runic chronology and typology versus regional variation och lockade fem föredrag, varav fyra nu föreligger i tryck.

Michael Barnes ifrågasätter om standardiserade runrader tjänar något vetenskapligt syfte eller bara missleder oss att tro att sådana har existerat.

Anne-Sofie Gräslund ger oss en nyttig, engelskspråkig sammanfattning av hennes förslag att datera runstensristningar utifrån ornamentiken, användbar för alla språkforskare inklusive onomaster. Hon bemöter också vissa invändningar från Signe Horn Fuglesang mot hennes metod.

Bernard Mees intresserar sig för runor under det första århundradet och presenterar sin sedvanliga blandning av funderingar rörande ett norditaliskt/keltiskt runursprung, runradens ordning och annat som hade kunnat vara vetenskapligt om det hade diskuterats i dialog med sekundärlitteraturen och med hänsyn tagen till även bidrag skrivna på nordiska språk och/eller av nordiska forskare. Icke desto mindre finns här en del av intresse, särskilt resonemanget om Tacitus *notæ* där Mees gör sannolikt att denna term kan beteckna skrivtecken.

Marie Stoklund uppställer en mycket användbar och trovärdig kronologi för de danska runinskrifter som kan dateras på arkeologisk grund. Det återstår ännu mycket arbete innan de nordiska inskrifterna som helhet har tidfästs tillförlitligt, både relativt och absolut. Inte minst saknas ännu övergångarna mellan olika regioners kronologi, men det är Stoklunds metod som måste brukas för detta syfte. När dateringen av inskrifterna är gjord kan språkvetarna bättre studera hur nordiskan utvecklades. Att blanda in lingvistiska argument i dateringsförsöken leder bara till cirkelresonemang.

Det fjärde och sista temat utgjordes av sju föredrag om Runology and runic research, methodology and new challenges at the turn of the millennium. Fyra av dem återfinns i symposievolymen.

Stephen Flowers återvänder till temat om runmagi och vill sätta den i samband med klassiska texter med magiskt innehåll. Som vanligt är magiska tolkningar svåra att verifiera, men Flowers uppsats är ovanligt konstruktiv.

Katrin Lühti jämför sydgermanska runinskrifter med barns skriftutveckling och slår fast likheterna, vilka pekar på att oväntade skrivningar snarare är tecken på bristande skrivkunnighet än på magiska eller andra mer avancerade syften.

Ray Page, nestorn inom engelsk runologi, varnar i sin uppsats för att de kända inskrifterna knappast representerar helheten, vare sig i fråga om föremålsmaterial eller fyndorter.

De folkvandringstida brakteaterna är ett ämne Nancy Wicker med rätta ständigt återvänder till. Som konsthistoriker kan hon ge värdefulla insikter i hur dessa smyckens tillverkningteknik gick till, och vilken påverkan den kan ha på de runinskrifter som inte så sällan ingick i formgivningen. Hon menar att de ofta undermåliga runtexterna som blir resultatet delvis kan bero på problemen att utföra dem spegelvänt.

Utanför den tematiska indelningen faller Anne Pedersens bidrag i vilket hon beskriver platsen Jelling och dess storhögar, runstenar och kyrka ur historiskt och arkeologiskt perspektiv från äldsta tid till nutid. Bidraget utgör en både värdefull och läsvärd sammanställning med relevans för tolkningen av Jellingstenarnas texter.

Symposierapporten avslutas med Ray Pages tal vid banketten med en historik över tidigare symposier.

Runes and their secrets avslöjar inga runologiska hemligheter. Bidrag med principiellt intresse är få och tolkningen av enskilda eller grupper av inskrifter lyser med sin frånvaro. Såtillvida är detta inte något tungt vägande bidrag till runologin som vetenskap eller någon representativ exponent för de landvinningar som skett inom ämnet de senaste årtiondena.

Vissa bidrag känns också en smula passé och det är inte osannolikt att en eller annan av författarna hade velat uttrycka sig annorlunda idag. Den redaktionella kvaliteteten i sig är dock hög och de företrädesvis engelska texterna väl språkgranskade.

Henrik Williams